

datum in procedure: 13 SEP. 2002

datum aanwijzing: 03 APR. 2006

errata:

DEFINITIEF

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermde dorpsgezicht **De Heilige Driehoek**,
gemeente Oosterhout (Noord-Brabant) ex artikel 35
Monumentenwet 1988

Kloosterdreef, links St.-Catharinadal, rechts O.-L.-Vrouwe-abdij

OOSTERHOUT, DE HEILIGE DRIEHOEK

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

INLEIDING

De Heilige Driehoek is de lokale benaming voor een gebied dat is gelegen in het oosten van Oosterhout, provincie Noord-Brabant. Het gebied dankt zijn naam aan de drie kloosters die hier dicht bij elkaar zijn gelegen: de priorij St.-Catharinadal (zusters norbertinessen), de Onze-Lieve-Vrouwe-abdij (benedictinessen) en de St.-Paulusabdij (benedictijnen). Behalve de kloosterterreinen maakt ook De Leysenakkers deel uit van het te beschermen gebied. Dit is een klein gebied ten noorden van de kloosters waaraan het oorspronkelijke kleinschalige agrarische karakter nog goed is af te zien. De kloosters zijn in feite gesticht op een deel van de oorspronkelijke Leysen Akkers. De twee deelgebieden vullen elkaar ruimtelijk en functioneel goed aan en vormen een groene wig tussen de bebouwde kom van Oosterhout en de autosnelweg A27, met een geheel eigen sfeer en karakter.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

a. voor 1800

De Heilige Driehoek is van oorsprong een agrarisch gebied tussen de stad Oosterhout en het kerkdorp Oosteind. Het maakt deel uit van de Leysen Akkers, waar zich al in de brons- en ijzertijd mensen vestigden. Ook Romeinse boerderijen uit de tweede eeuw zijn aangetroffen. In de Middeleeuwen ontwikkelden zich nederzettingen en vond esvorming plaats. Op een groot deel van de Leysen Akkers strekt zich het huidige Oosterhout uit. De Leysen Akkers vormen een strook die de overgang markeert van klei naar zand. De laaggelegen veen/kleigebieden liggen ten noorden en de hoger gelegen zandgronden ten zuiden van deze overgang. Over korte afstand bedraagt het hoogteverschil hier drie tot vier meter. Het hoger gelegen gebied waterde af op het lager gelegen gebied via kleine waterloopjes, die lokaal bekend staan als rullekes. Verschillende veldnamen duiden nog op de specifieke lokale situatie, zoals Zandheuvel (de verbindingsweg tussen Oosterhout en de Heilige Driehoek), Heikant (de hogere zandgronden ten zuiden en oosten van De Heilige Driehoek), Broekkant (het lage veen/kleigebied ten noordoosten van de Heilige Driehoek), Hoogstraat, Rulstraat, etc.

Een aantal grote boerderijen op deze overgangszone ontwikkelde zich in de 15de eeuw tot versterkte huizen, de zogenoemde Slotjes, die bewoond werden door bestuurders uit Breda.

De meeste slotjes ontwikkelden zich tot buitenplaatsen. In het voormalige kasteeltje de Blauwe Camer vestigden zich in 1647 de zusters norbertinessen die hier het klooster St.-Catharinadal stichtten (*afbeelding 1*). Het kasteeltje werd daartoe uitgebouwd met drie vleugels. Bij het klooster hoorde een poortgebouw en een kloosterboerderij met omringende landbouwgronden die aanvankelijk gedeeltelijk verpacht werden, maar later tot de eigen boerderij zouden gaan behoren. De toegang tot het klooster liep via de Kloosterdreef die eveneens tot het kloosterterrein behoorde.

b. 1800-1900 (*kaart 2*)

In 1823 kocht de vermogende Oosterhouter Louis Laurent enkele percelen zaailand op, grenzend aan St.-Catharinadal. Hierop liet hij het buitenhuis Vrede-oord bouwen, voorzien van een grote bomentuin. Eind 19de eeuw werd de buitenplaats ingericht als jongensinternaat. In 1901 vestigden zich hier de benedictinessen (Onze-Lieve-Vrouwe-abdij).

Rond 1900 was de omgeving van De Heilige Driehoek nog sterk agrarisch van karakter. De boerderijen in het lagere kleigedeelte waren duidelijk welvarender dan die van het hogere gedeelte, de Heikant. De Heikant bestond uit schrale grond (in de volksmond klapzand genoemd) en werd voornamelijk bewoond door kleine schapenboertjes en loonarbeiders. Heikant stond gelijk aan armoede. Het gebied van De Leysenakkers ontwikkelde zich precies op deze overgang van zand naar klei.

c. 1900 - 1950 (*kaart 3*)

In 1901 nam het Franse parlement een wet aan, bedoeld om de kloosterordes hun bestaansrecht te ontnemen. De benedictinessen in het Noord-Franse Wisques waren genoodzaakt uit te wijken naar het buitenland en kwamen in het bisdom Breda terecht. Zij kochten in Oosterhout het juist leeggekomen jongensinternaat Vrede-oord aan, grenzend aan St.-Catharinadal.

Tussen 1906 en 1911 breidden de zusters het landhuis aan de Zandheuvel uit met nieuwe vleugels en een kloosterkerk van de Franse architect Vilain. Tussen 1903 en 1914 werden aangrenzende landbouwgronden opgekocht, waardoor het kloosterterrein zich uitstrekte tot de net gebouwde parochiekerk St.-Antonius, een van de eerste uitlopers van de bebouwde kom van Oosterhout. Eveneens aan de Zandheuvel werd een kleine kloosterboerderij gebouwd.

In 1906 kochten de benedictinessen ten zuidoosten van de O.-L.-Vrouwe-abdij, aan de overzijde van de Hoogstraat, grond aan voor de stichting van een klooster van benedictijnen, eveneens uit het Franse Wisques. In hetzelfde jaar ontwierp de Franse architect Dom Bellot de nieuwe Paulusabdij. Door aankoop van enkele aangrenzende boerenbedrijfsjes werd in de loop der tijd een aanzienlijk landbouwareaal verkregen. De paters bouwden al snel een bijzondere relatie op met de veelal arme Heikanters. In de crisisjaren 1930, toen de nood zeer hoog was, deelden de paters dagelijks soep uit aan de bewoners. De kleine winkelruimte naast de ingang van het klooster kennen de paters nog steeds als 'het soephok'.

In 1952 bouwde Dom van der Laan een nieuwe kloosterboerderij en in 1956 kwam een nieuwe abdijkerk gereed van J. Sluymmer. Tuinbouw (bomen, fruit, groenten, orchideeën) en veeteelt waren de belangrijkste agrarische activiteiten van de monniken.

d. na 1950

Door de aanleg van het Wilhelminakanaal (1919) en de verbetering van het interlokale wegennet namen industrie en de bevolking in Oosterhout snel toe. Met name na de Tweede Wereldoorlog leidde dit tot de aanleg van nieuwe woonwijken waardoor de kloostergebieden grondgebied moesten inleveren en de bebouwde kom in de richting van De Heilige Driehoek opschoof. Met name de St.-Paulusabdij heeft grote stukken grondgebied opgeofferd voor uitbreiding van industrie (Jamin), de aanleg van de A27 en de bouw van bejaardenwoningen. De abdij voelde zich daardoor in haar voortbestaan bedreigd. Aanvankelijk zou de gemeente Oosterhout de abdij daarvoor compenseren, maar die belofte kon de gemeente niet nakomen. De gemeente is in 1956 de abdij tegemoet gekomen door in het uitbreidingsplan een vrije zone te creëren, door de gronden rondom de St.-Paulusabdij een bijzondere bestemming te geven en wel "een bestemming, die in overeenstemming is met het monastieke leven, het ideaal en de rust van de abdijbevolking. Dit betekent dus ondermeer dat bebouwing in het gebied van deze zone is verboden". Deze overeenkomst staat bekend als het 'gentlemens agreement' van 1956. Aan deze overeenkomst is nog ettelijke malen gerefereerd bij latere bouwplannen. Een kaartje van de chef stadsontwikkeling uit 1970 geeft deze gebieden met een bijzondere bestemming (kloostergebied) aan. Ook gronden rond St.-Catharinadal en de O.-L.-Vrouwe-abdij horen daartoe. Het kaartje is gevoegd bij een pleidooi om de groene zone rond de kloosters te behouden.

Rond 1970 begon een grootschalige reorganisatie van de oude stad, gepaard gaande met krotopruijing, stadsvernieuwing en verkeersdoorbraken. Eind jaren 1960 moest de O.-L.-Vrouwe-abdij een deel van haar terrein prijs geven voor de aanleg van een nieuwe rondweg (Abdis van Thornstraat). Deze rondweg sneed de Zandheuvel in tweeën en scheidde het kloosterterrein weer van de Antoniuskerk.

In de jaren 1960 volgde tevens de aanleg van de nieuwe rijksweg 27, de huidige A27, die de Heilige Driehoek aan de oostzijde passeert. Het tracé werd in 1959 vastgesteld op basis van een eerder plan uit 1940. Tegelijk werd besloten om een nieuwe provinciale weg naar Dongen aan te leggen waardoor de Leysenstraat deze functie verloor. Alleen bij de Hoogstraat werd een (kleinschalig) viaduct over de nieuwe weg aangelegd. Omdat de overige wegen werden afgesneden kwam De Heilige Driehoek enigszins geïsoleerd te liggen tussen de rondweg en de A27. In de jaren daarna sprong de bebouwing over de rondweg heen en verscheen ook de eerste woonwijk op de Leysenakkers. De rest van de Leysenakkers verloor hierna voor een groot deel zijn agrarische functie. De meeste, vaak monumentale, boerderijen hebben inmiddels alleen nog een woonfunctie.

In de jaren 1960 werd het te kleine boerenbedrijf van de O.-L.-Vrouwe-abdij stil gelegd. Toch werd nog in 1989 en 1990 een vrijkomend stuk landbouwgrond aangekocht dat tot dan toe een wig in het kloosterbezit vormde. Het terrein wordt momenteel (anno 2001) getransformeerd in een (besloten) landschapstuin. In 1984 (landbouw) en 1994 (tuinbouw) besloten de monniken van de St.-Paulusabdij hun agrarische activiteiten uit handen te geven. In 1997 deden de zusters norbertinessen hetzelfde. De landbouwgronden bleven echter in bezit van de kloosters en de agrarische functie bleef gehandhaafd. De twee belangrijkste redenen voor de kloostergemeenschappen om hun agrarische taken over te doen waren a. de toenemende regelgeving in de landbouw en de investeringen die dat met zich mee zou brengen en b. de vergrijzing en - in het geval van de paters - de terugloop van het aantal bewoners. De landbouwgronden bleven dus intact, maar worden voortaan bewerkt door derden.

3. HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER (kaart 4)

De Heilige Driehoek is een gebied in landelijke setting, ingeklemd en enigszins geïsoleerd gelegen tussen de autosnelweg A27 en de bebouwde kom van Oosterhout. Het gaat om een van de laatste delen van het historische nederzettingsgebied de Leysen Akkers.

De kern van het gebied wordt gevormd door drie - overigens van elkaar gescheiden - monumentale kloostercomplexen, compleet met deels ommuurde en omgrachte en van windsingels voorziene kloostertuinen, en bij de kloosters behorende landbouwgronden.

De kloosterterreinen zijn genesteld in het historische wegenpatroon van de Leysen Akkers dat deels is voorzien van karakteristiek plaveisel (kasseien). Zeer fraai is de Kloosterdreef, die St.-Catharinadal scheidt van de O.-L.-Vrouwe-abdij (*foto omslag*). Oorspronkelijk hoorde dit laantje tot het terrein van St.-Catharinadal, in 1955 werd het overgenomen door de gemeente. Op verzoek van de zusters is het door bomenrijen geflankeerde laantje toen geplaveid met oude kasseien om doorgaand verkeer te weren.

Een andere fraaie weg is de Monnikendreef, die het grondgebied van de St.-Paulusabdij doorsnijdt. Ook dit is een klassieke en sinds de jaren 1960 verstilte kasseiweg, die nu doodloopt tegen de A27. Ten noorden van de O.-L.-Vrouwe-abdij en St.-Catharinadal vormen Zandheuvel en Leysenstraat eveneens een kasseiweg, zij het dat deze duidelijk breder is en voorzien van moderne fietsstroken.

De straatweg komt uit in de Leysenakkers, een kleinschalig agrarisch gebied ten noorden van het kloostergebied. Ook deze straatweg loopt sinds de jaren 1960 dood op de A27. Tussen de Paulusabdij en de andere kloosters loopt de Hoogstraat die door de bouw van een viaduct over de A27 de functie van doorlopende weg (naar Oosteind) heeft overgenomen. Deze weg is dan ook voorzien van moderner plaveisel in de vorm van straatklinkers. Een nieuw aangelegde verkeerssluis ter hoogte van het dierenparkje bij de St.-Paulusabdij (het voormalige Paardenkerkhof), voorzien van een woud aan verkeersborden, doet opzichtig afbreuk aan het karakter van de omgeving.

Rond de kloosterterreinen en in de Leysenakkers liggen (de restanten van) zogenoemde rullekes, die nu min of meer als rechtgetrokken greppels naast de weg liggen, maar vanouds een belangrijke afwateringsfunctie hebben.

Het oudste klooster, St.-Catharinadal (Kloosterdreef 1) is gevestigd in het voormalige kasteeltje De Blauwe Camer (oudste deel 15de eeuw), in feite een van de zogenoemde Slotjes (zie beschermd gezicht Oosterhout 1967). Het kasteel heeft een hoge geveltoren en trapgevels. Toegang tot het complex geeft een poortgebouw (eind 18de eeuw). Achter het kasteel ligt het 17de-eeuwse kloostergebouw met binnenhof. Het carré is in 1930 afgesloten met een vleugel in zakelijke stijl. Op het terrein staan verschillende gebouwen en opstallen, zoals een wasserij uit 1711, een voormalig schoollokaal annex bergruimte uit 1826 en een werkplaats (ex-boerderij) van rond 1900. Ook een kippenschuur en een glazen serre behoren tot de voormalige agrarische opstallen. Het klooster kreeg in de 20ste eeuw diverse uitbreidingen, zoals een ketelhuis (1954) en een nieuw, lager kerkgebouw, ter vervanging van de bouwvallige neo-gotische kerk (1965). In 1978 werd voor het belangrijke archief van het klooster een nieuw onderkomen gebouwd en in 1989 was een uitbreiding noodzakelijk voor de oude bibliotheek. Deze uitbreidingen zijn uitgevoerd in een aangepaste, bij de oorspronkelijke bouw passende stijl. Binnen het geheel ommuurde terrein liggen verder nog diverse tuinen met vijvers, een bloementuin, een kerkhof en een deel van het akkerbouwgebied van het klooster. Aangrenzend, maar buiten de (gemetselde) muren ligt het overige deel van het landbouwgebied, omgeven door een erfbeplanting van drie meter breed. De landbouwfunctie wordt bewust door de gemeenschap in stand gehouden. De gronden worden sinds 1997 niet meer door de zusters zelf, maar door een landbouwbedrijf bewerkt, in beheer van de gemeenschap. Onze-Lieve-Vrouwe-abdij (Zandheuvel 90) heeft zich uitgebreid rond het landhuis Vrede-oord. Het gehele complex is afgeschermd door een muur en hagen. Bijzonder is dat de betonnen muur aan de oostzijde dateert uit de begintijd van het klooster en dus een zeer vroege toepassing van beton betreft (rond 1906).

Achter het oude landhuis ligt de eerste uitbreiding uit 1905-1906: een carré rond een gesloten binnenhof in sobere neo-gotische stijl. Centraal ligt de kerk uit 1911. Uit de jaren 1970 dateert een forse uitbreiding, uitgevoerd in de monumentale stijl van de Bossche School, met de voor deze stijl kenmerkende verhoudingen tussen open en gesloten bouw. Oostelijk van het voormalige landhuis liggen oorspronkelijk 19de-eeuwse, maar sterk gerenoveerde bijgebouwen. Westelijk van de toegangspoort staat aan de Zandheuvel de voormalige kloosterboerderij en een oude varkensschuur. Het boerenbedrijf wordt echter sinds de jaren 1960 niet meer door dit klooster

uitgevoerd. De landbouwgrond wordt getransformeerd in een (besloten) landschapstuin. In dit groengebied zijn ook de zeer oude en imposante 19de-eeuwse bomen opgenomen die nog dateren uit de tijd van landgoed Vredeoord, en het vernieuwde grafveld van de benedictinessen. Hier liggen onder andere de Franse zusters begraven die zich in 1901 in Oosterhout vestigden.

De St.-Paulusabdij maakt een minder besloten indruk. Vanaf de Hoogstraat heeft men een goede blik op het kloostergebouw uit 1906-1910, uitgevoerd in een rijke baksteenarchitectuur. In 1956 werd een nieuwe abdijkerk gebouwd. Het terrein is verder grotendeels omgeven door een open hekwerk en groen. De kloosterboerderij uit 1952 is in gebruik bij een pachtboer, waardoor het gehele terrein een bedrijvig en meer open karakter heeft. De monniken laten het boeren sinds 1984 over aan pachters. In 1994 zijn de monniken gestopt met hun tuinbouwactiviteiten. Op het terrein staan nog verschillende opstallen met een agrarisch verleden, zoals stenen kippenschuren, een smederij en een wagenshuur/garage uit de jaren 1920. Prominent aanwezig is ook de grote kweekkas voor orchideeën, die nu een tweede leven heeft als caravanstalling. Sommige bijgebouwen hebben nu een functie als kunstenaars- of pottenbakkersatelier. De voormalige fruitboomgaard is in 2000 geroid, de dennenkwekerij is nog wel in bedrijf.

Buiten het hek, aan de overzijde van de Monnikendreef, heeft de abdij een groot stuk land in eigendom, dat eveneens verpacht wordt. De abdij kocht het land in de loop der jaren aan van kleine Heikanter boertjes. Op dit terrein staan nog een woonhuis uit de jaren 1940 en twee gerenoveerde landarbeiderswoningen. De woonpercelen zijn door de abdij verkocht aan de bewoners. Centraal op dit terrein staat verder nog een illegale, maar gedoogde woning met een honden- en kattenpension. Op de hoek van de Monnikendreef en een pad dat Verlengde Kloosterdreef heet, geven zeven leilinden de plaats aan waar ooit een boerderijtje heeft gestaan. De overige sporen van bewoning zijn verdwenen. Aan de rand van het abdijbezit liggen nog enkele voormalige boerderijen die hun land destijds hebben verkocht aan de abdij.

Aan de westkant raakt De Heilige Driehoek de bebouwde kom van Oosterhout. De oostelijke rondweg loopt pal langs het kloosterterrein van de O.-L.-Vrouwe-abdij. Aan de noord- en de zuidkant van de O.-L.-Vrouwe-abdij lopen respectievelijk de Zandheuvel/Leysenstraat en de Hoogstraat.

Aan de Zandheuvel/Leysenstraat heeft zich aan de zijde tegenover de kloosterterreinen een lint van vrijstaande en twee-onder-een-kap woningen ontwikkeld, dat een visuele overgang vormt tussen het terrein van de O.-L.-Vrouwe-abdij en de nieuwbouw op de Leysenakkers.

Aan de Hoogstraat bevindt zich aan de zijde tegenover het kloosterterrein een rijtje karakteristieke twee-onder-een-kap woninkjes. Deze woningen sluiten aan op een complex arbeiderswoningen in de Abdijstraat, een voorbeeld van sociale woningbouw uit het begin van de 20ste eeuw. Een dubbele rij paardenkastanjes geeft aan dit deel van de Hoogstraat het idee van een laantje dat goed aansluit bij het karakter van De Heilige Driehoek en een buffer vormt tussen het kloostergebied en de nieuwbouw ten zuidwesten daarvan. Ook de voormalige boerderijwoningen aan de Monnikendreef die hun grond in het verleden aan de Paulusabdij hebben afgestaan, vormen met hun erven een buffer tussen de beslotenheid van de kloosterterreinen en de nieuwbouw ten zuiden daarvan.

Het akkerbouw- en weidegebied rond St.-Catharinadal en de St.-Paulusabdij sluit historisch, visueel en functioneel aan bij het open karakter en het agrarisch grondgebruik van de Leysenakkers. Het open agrarische gebied vormt bovendien een buffer tegen het opdringende stadsgebruik en draagt zo in hoge mate bij aan de sfeer en het karakter van het gebied.

Ten noorden en oosten van de kloosterterreinen liggen De Leysenakkers, in feite het restant van het prehistorische vestigingsgebied waarvan ook De Heilige Driehoek deel uitmaakt. Hoewel de agrarische functie voor een groot deel is verdwenen, draagt het gebied nog het kleinschalige agrarische karakter van voor de aanleg van de A27. Door het gebied loopt de Leysenstraat, een oude uitvalsweg die nu echter doodloopt op de A27. Langs deze met kasseien geplaveide weg liggen de meeste monumentale boerderijen. Op het kruispunt met 't Helleke in de voormalige buurtschap Vijfhuizen staat 't Geel Huis, een oude tolboerderij. Binnen het kleine gebied is een twintigtal objecten van monumentaal en/of beeldbepalend belang.

Niettemin vinden binnen het gebied sluipende verdichtingsprocessen plaats die het open karakter bedreigen, zoals nieuwbouw en verbouw van woningen en schuren, braakliggende veldjes, en andere stadsrandverschijnselen, die het oorspronkelijke karakter dreigen aan te tasten.

Het nog aanwezige agrarische karakter van de Leysenakkers sluit landschappelijk goed aan op de agrarische omgeving van de kloosterterreinen.

De Leysenakkers en de kloosterterreinen hebben bovendien een gemeenschappelijke historische achtergrond. Samen vormen zij een gebied met voldoende potentie om tussen de opdringende stedelijke bebouwing en de omringende verkeerswegen hun bijzondere karakter te bewaren. In die zin vullen Leysenakkers en het kloostergebied elkaar aan en versterken zij elkaar.

BEGRENTING VAN HET GEZICHT

De begrenzing van het te beschermen dorpsgezicht de Heilige Driehoek is weergegeven op bijgevoegde kaart 2002/NB/01.¹¹

Het te beschermen gebied betreft allereerst de aaneengesloten terreinen van de drie kloosters: de besloten gebouwen en gronden die de kern van deze complexen vormen, en de visueel, functioneel en historisch hiermee verbonden agrarische en groene gronden. Daarnaast de historische wegen daaraan grenzend, bovendien een strook woningen aan de Zandheuvel en de Leysenstraat voor zover die tegenover de kloosterterreinen liggen en een strook arbeiderswoningen, alsmede enkele voormalige boerderijen aan de zuidzijde van de Hoogstraat voor zover die tegenover de kloosterterreinen liggen, alsmede de terreinen die door het kloosterbezit omringd worden. Bovendien het gebied De Leysenakkers, inclusief begraafplaats, die qua karakter (groen, monumentaal, gewijde sfeer) goed bij De Heilige Driehoek past.

De grens loopt als volgt:

- in het westen langs de ommuring van de O.-L.-Vrouwe-abdij aan de Abdis van Thornstraat, langs de Zandheuvel en de Leysenstraat met inbegrip van de weg en de strook huizen en erven aan de noordzijde daarvan, vervolgens achter de erven van de huizen aan de Vicarislaan langs, langs de erfafscheiding van de begraafplaats tot aan de Veerseweg
- in het noorden langs de berm van de Veerseweg en Bovensteweg
- in het oosten langs de berm van de A27 vanaf de Bovensteweg tot aan het einde van het grondbezit van de St.-Paulusabdij
- in het zuidwesten langs de grenzen van het bezit van de St.-Paulusabdij, inclusief de erven van de twee voormalige boerderijen aan de Monnikendreef, en verder achter de erven van het rijtje woningen aan het begin van de Eikenlaan en de strook arbeiderswoningen ten zuiden van de Hoogstraat langs, vervolgens langs de begrenzing van de O.-L.-Vrouwe-abdij tot aan de Abdis van Thornstraat.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

Het gebied dat bekend staat als De Heilige Driehoek te Oosterhout waarvan de kern wordt gevormd door drie kloosters (anno 2001 nog alle met de oorspronkelijke functie) met inbegrip van het gebied De Leysenakkers, is van groot architectuur-historisch, historisch-geografisch, stedenbouwkundig, archeologisch en sociaal-ruimtelijk belang.

Architectuurhistorisch:

De concentratie van drie monumentale kloostercomplexen waarvan de kernen al rijks- of gemeentelijke bescherming genieten. Daarnaast komen ook de ommuurde kloosterhoven en sommige bijgebouwen voor bescherming in aanmerking (*afbeelding 5*).

De kern van St.-Catharinadal betreft het 15de-eeuwse kasteeltje De Blauwe Camer en het daarachter aangebouwde 17de-eeuwse kloostercomplex, dat reeds rijksbescherming geniet. Enkele recente uitbreidingen (bibliotheek, archief, kerk) zijn in aangepaste stijl gebouwd.

De kern van de O.-L.-Vrouwe-abdij betreft de voormalige buitenplaats Vrede-oord (1824) en het in neo-gothische stijl aangebouwde carrévormige kloostercomplex uit 1906 en de kloosterkerk uit 1911 van de Franse architect Vilain. Tussen 1970 en 1980 is een monumentale uitbreiding in de stijl van de Bossche School tot stand gekomen naar ontwerp van architectenbureau Van Dael en Ruys. Het tussen 1906 en 1911 gebouwde deel van het complex heeft de status van gemeentelijk monument.

De kern van de St.-Paulusabdij bestaat uit het in 1907 gebouwde kloostercomplex naar ontwerp van de Franse architect Dom Bellot. De kloostergebouwen hebben een rijke baksteenarchitectuur, met hoektorens en een kapel, die verwant is aan de art deco. De kloosterboerderij uit 1952 is van Dom van der Laan en de nieuwe kerk uit 1956 van J. Sluymer. Opmerkelijk zijn enkele bijgebouwtjes op het terrein, zoals de smederij en de wagenschuur/garage uit de jaren 1920. Deze gebouwtjes vertonen de invloed van architect Kropholler die op dat moment bezig was met de bouw van het benedictijnenklooster in Egmond dat vanuit de Paulusabdij werd gesticht. De Paulusabdij is in 2001 aangewezen als rijksmonument.

Op de Leysenakkers is een twintigtal objecten aangewezen als gemeentelijk en/of beeldbepalend monument. Hieronder bevinden zich voormalige boerderijen, een zogenoemde Vlaamse Schuur, een veldkapel en een voormalige tolboerderij. Een zeer opmerkelijk monumentje is de ruïne van

een stenen voetbaltribune, langs een voormalig voetbalveld dat nu fungeert als paardenwei.

Historisch-geografisch:

Van belang is de goed bewaarde ruimtelijke context van drie kloostergemeenschappen, met inbegrip van de ommuurde tuinen, alsmede de terreinen waarmee de kloosterlingen in hun levensonderhoud voorzagen, zoals de agrarische terreinen en opstallen, boerderijwoningen en werkplaatsen.

De tuinen, ommuringen, watergangen en windsingels zijn van grote betekenis, omdat de aanleg ervan een direct verband houdt met de aard van het kloosterleven. De Oosterhoutse kloostergemeenschappen behoren tot de zogenoemde contemplatieve orden die zich vooral bezighouden met gebed en bezinning, wat het beste in beslotenheid en afzondering kan gebeuren.

Hoewel die beslotenheid de laatste jaren duidelijk minder is geworden - alle kloosters ontvangen regelmatig groepen en twee kloosters hebben speciale gastenverblijven - is dit uitgangspunt in de aanleg van de kloosterterreinen terug te vinden. Ook religieuze overwegingen speelden een rol bij de tuinaanleg. Zo gebruikten de monniken voor wandelingen brede kastanjelanen in carréopstelling; voor solitaire wandelingen ten behoeve van privédevotie was er een bosachtig terrein. De tuin van de Paulusabdij is ontworpen door Dom Bellot die er tevens rekening mee hield dat de naastgelegen benedictinessen geen inkijk wilden op hun terrein.

De Oosterhoutse orden voorzagen tot voor kort in hun levensonderhoud door middel van landbouw en ambachtelijke nijverheid. De ambachtelijke nijverheid is nog steeds van belang. De landbouw is door de monniken en de zusters uitbesteed aan derden. De landerijen rondom de kloosters worden deels verpacht (St.-Paulusabdij), deels bewerkt door derden in eigen beheer (St.-Catharinadal) en deels getransformeerd in een landschapstuin (O.-L.-Vrouw-abdij). De landerijen met de diverse bedrijfsgebouwen en -opstallen zijn van belang, omdat zij deel uitmaken van de sociaal-economische kant van het kloosterleven, een wezenlijk onderdeel van de traditionele kloostercultuur.

Van belang is het historische wegen- en nederzettingenpatroon en de bewaard gebleven kleinschalige agrarische structuur op de Leysenakkers. Waar de nieuwe kloostercomplexen zich hebben gevestigd, is de agrarische structuur gewijzigd, maar het historische wegenpatroon is onaangetast gebleven. De Leysenstraat is de oude provinciale weg naar Dongen, met een tolhuis in de

buurtschap Vijfhuizen. Sommige wegen zijn uitgerust met historisch plaveisel (kasseien) zoals de Kloosterdreef, de Monnikendreef en de Leysenstraat. Sommige bomensingels langs de wegen hebben beeldbepalende waarde, bijv. langs de Zandheuvel en de Hoogstraat. Ook de oude tolboerderij en het veldkapelleke op de Leysenakkers kan men tot de historische infrastructuur rekenen.

Stedenbouwkundig:

De concentratie van drie kloostercomplexen vormt een stedenbouwkundig geheel dat in de huidige vorm uniek is voor Nederland. Met het aangrenzende gebied van De Leysenakkers vormen de kloosters en hun omliggende terreinen een groene wig, een gebied met een geheel eigen karakter, tussen de bebouwde kom van Oosterhout en de autosnelweg A27.

Archeologisch:

De kloosterterreinen en de huidige Leysenakkers maken deel uit van een prehistorisch nederzettingsgebied, de Leysen Akkers, dat zich ontwikkelde tussen de woeste gronden in het zuiden (Heikant) en de veenmoerassen in het noorden. In dit gebied zijn bewoningsresten aangetroffen uit de ijzertijd, uit de Romeinse tijd en uit de Middeleeuwen. Op de Indicatieve Waardekaart Archeologie van de Provincie Brabant is het hele gebied aangewezen als terrein met hoge archeologische verwachtingen.

Sociaal-ruimtelijk:

Door de bijzondere bestemming van het kerngebied - drie functionerende kloostergemeenschappen - en de relatief geïsoleerde ligging, heeft het te beschermen gebied een volstrekt eigen karakter behouden, dat naast visuele kwaliteiten vooral bestaat uit een geheel eigen sfeer en belevingswaarde, waarbij de begrippen rust en bezinning een sleutelrol spelen. De kloosterterreinen en het aangrenzende gebied van De Leysenakkers sluiten in historisch, visueel en functioneel opzicht goed op elkaar aan, waardoor een samenhangend geheel ontstaat met voldoende potentie om het bijzondere karakter van De Heilige Driehoek te handhaven.

WAARDERING

Het gebied dat in Oosterhout bekend staat als De Heilige Driehoek is van groot architectuur-historisch, historisch-geografisch, stedenbouwkundig, archeologisch en sociaal-ruimtelijk belang. De concentratie van drie contemplatieve kloostergemeenschappen met hun gebouwen en omliggende terreinen is uniek voor Nederland. In hun agrarische setting, vormen zij, samen met het aangrenzende gebied van De Leysenakkers een groene wig tussen de opdringende stedelijke bebouwing en grote verkeerswegen, met een uitgesproken eigen karakter, dat tot uiting komt in beeld, sfeer, en belevingswaarde.

RECHTSGEVOLG

Ter effectivering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden vastgesteld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspelt op aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Bronnen

- Benedictinessen in Oosterhout (1984), Amstelveen: Luyten
- J. van 't Hof, (2001): Roze, witte, zwarte en blauwe nonnen; kloosterenclaves en hun bewoners; Zeist, RDMZ
- MIP-beschrijving Oosterhout (1993), Den Bosch, prov. Brabant
- Monumentencommissie Oosterhout (2000), Terugblik vanuit de toekomst
- Secretarie-archief 1947-1970 gemeente Oosterhout, doss. 2569: Paulusabdij
- Rijksarchief Noord-Brabant (Den Bosch), archief Rijkswaterstaat in Noord-Brabant 1954-1973, toeg.nr. 1001, inv.nr. 126: stukken betreffende het plan voor de omlegging van de weg om Oosterhout

Overige bronnen:

- Streekarchief Oosterhout
- Gemeente Oosterhout

- Stichting Heilige Driehoek
- Zusters norbertinessen, St.-Catharinadal
- Benedictinessen, O.-L.-Vrouwe-abdij
- Benedictijnen, St.-Paulusabdij

Toelichtende kaarten en afbeeldingen

1. Kaart en opmeting van het Sint Catharinaklooster, voorheen de Blauwe Camer uit 1650. RDMZ, neg. nr. 57437
2. Situatie 1905. Samenvoeging van twee kaarten. Links: Chromotopografische Kaart des Rijks, nr. 604 Oosterhout, schaal 1:25.000. Uitgave 1911. Verkend in 1868, herzien in 1893, gedeeltelijk herzien tot 1905. Rechts: Chromotopografische Kaart des Rijks, nr. 605 'S Gravenmoer, schaal 1:25.000. Uitgave 1912. Verkend in 1868, herzien in 1893, gedeeltelijk herzien tot 1905
3. Situatie 1941. Samenvoeging van twee kaarten. Links: topografische kaart nr. 44 D Oosterhout, schaal 1:25.000. Uitgave 1947. Verkend in 1933, gedeeltelijk herzien in 1941. Rechts: topografische kaart nr. 44 G 'S Gravenmoer, schaal 1:25.000. Uitgave 1947. Verkend in 1934, gedeeltelijk herzien in 1941.
4. Situatie 2000. Topografische kaart 2000. Topografische Dienst, Emmen. RDMZ, Herman de Groot
5. De drie complexen waaraan de Heilige Driehoek zijn naam heeft te danken. Ansichtkaarten met luchtfoto's van St.-Catharinadal, Onze-Lieve-Vrouwe-abdij en de Sint Paulusabdij. Jaartal onbekend

Colofon

Uitgave Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist, 2002

Onderzoek RDMZ, Zeist/Kees Volkers, Utrecht

tekst Kees Volkers, Utrecht

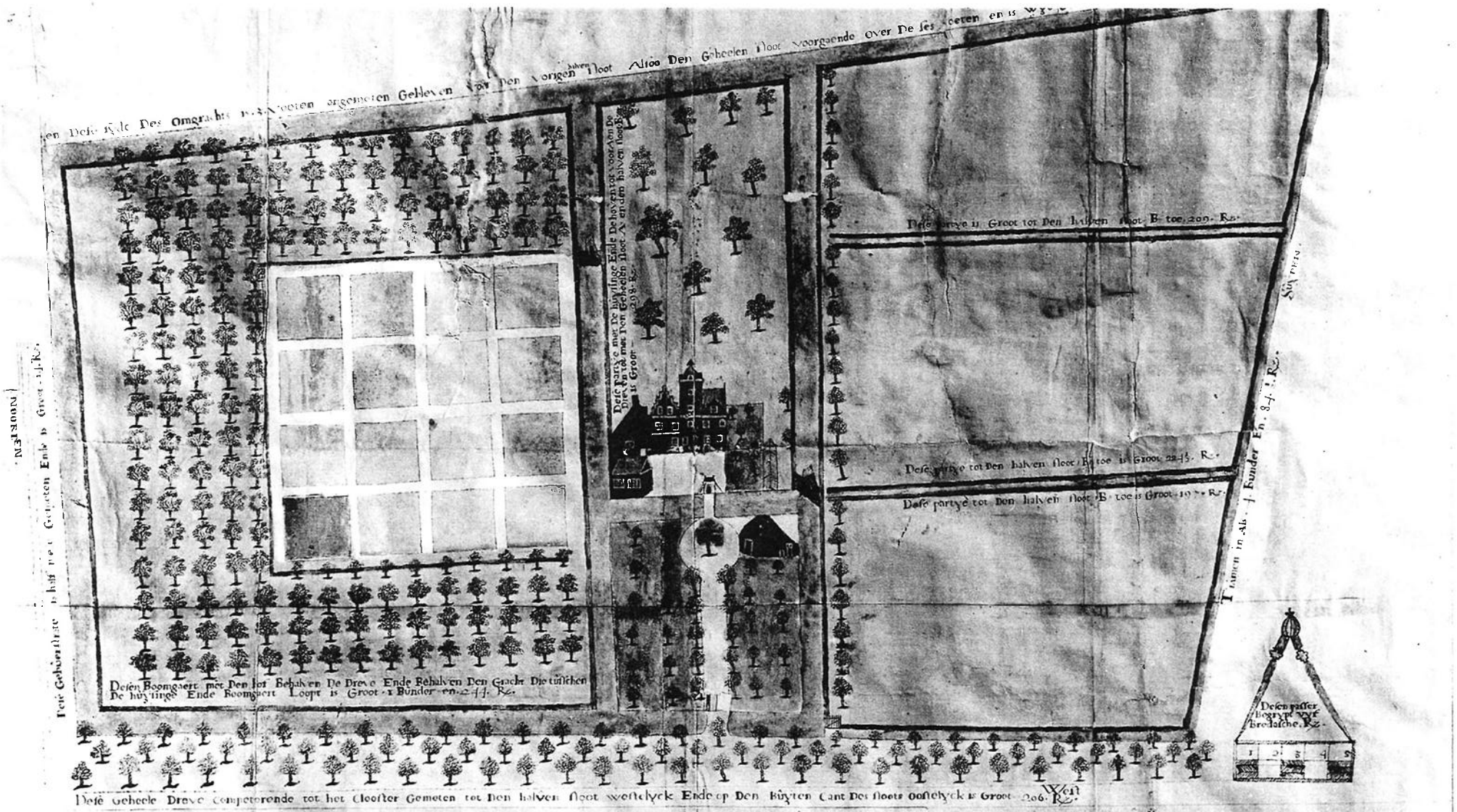
Begrenzingskaart topografie: gemeente Oosterhout, kadastrale kaart: kadaster.

RDMZ, Herman de Groot, juli 2002

Foto Omslag Oosterhout, Kloosterdreef, 2001. RDMZ, neg.nr. 338.703

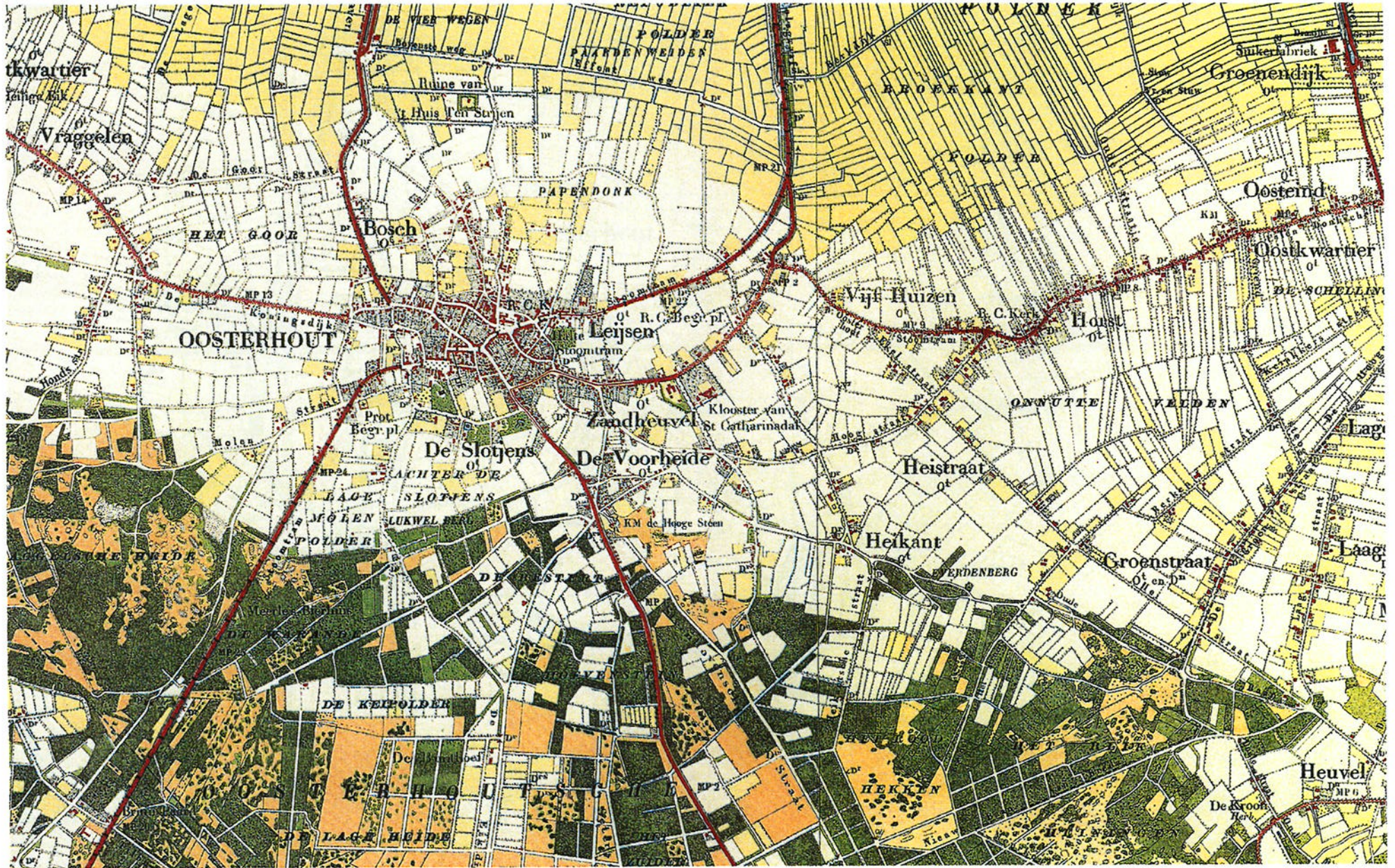
Productie

RDMZ, Zeist/Pure Digital Copycenter, Doorn

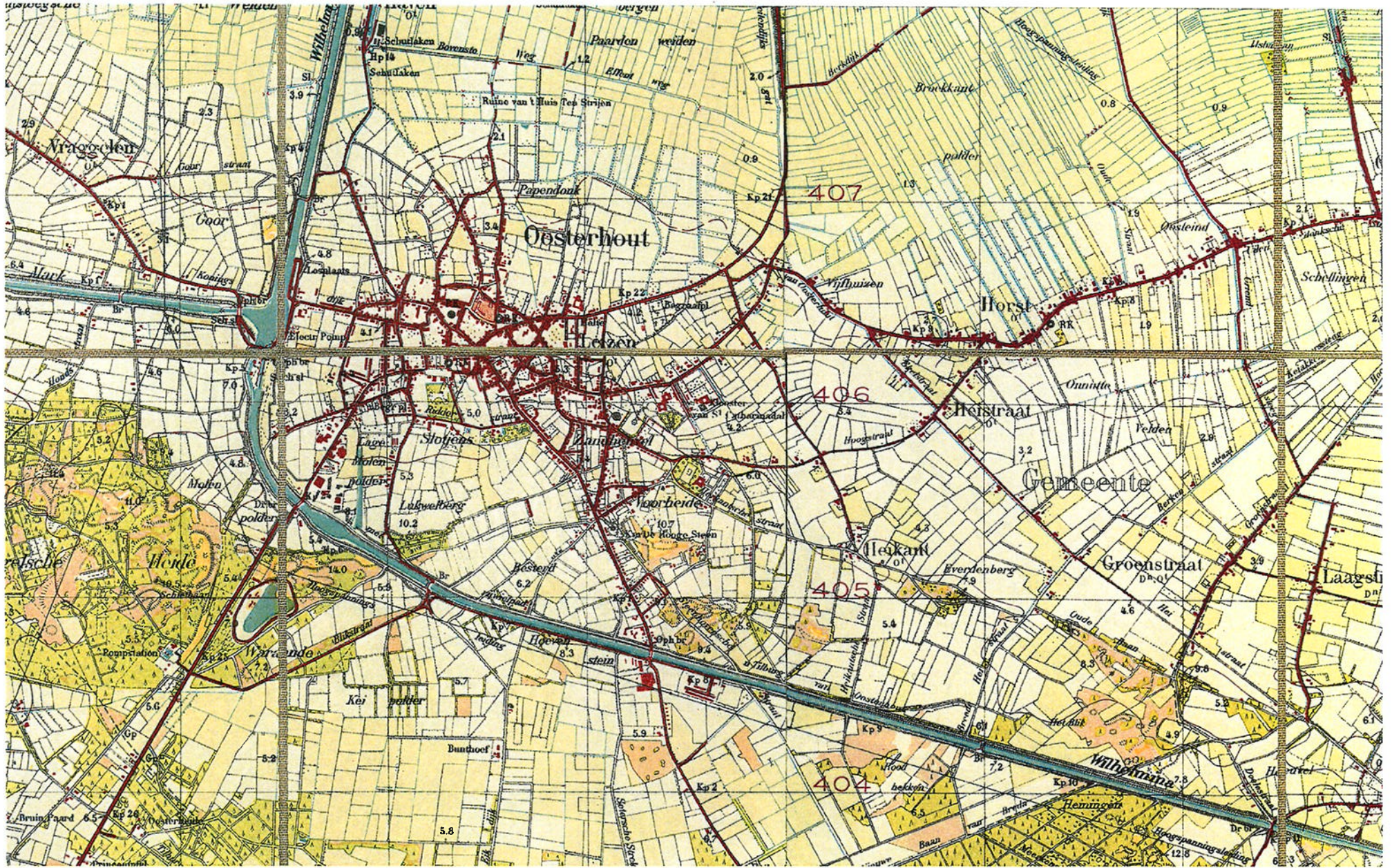

CAERTE ENDE METINGE VAN T'CLOOSTER TOT OOSTERHOUT VOORNAELS GENAEMT DE BLAUWE CAMER ?
 Gemackt By N. V. ondergeheven Gebworen Lantmeter Ten Verloock Van N. V. Heer B. Cuyt Droost Der selver Clooster Inden Jare 1650. Ende Hebbe Let selve Gemeten Aen De oost syde .
 Tusschen Voet Vanden Buyten Cant Des sloots, Ende Aen De West syde Tot Op Den Halven Sloot, Aen De West syde Vande Drevo, Aen De Suyt syde Op Den Sloot, Ende Aen De Noort syde Tot
 Op Den Buyten Cant Vanden Omgracht Ende Volgens Alfulke Metinge Den Inhoud oft Grootte Bevonden Als In Ider parsel Geteckent staet. Actum Oosterhout Den 13. September. 1650. L. V. KEMPER

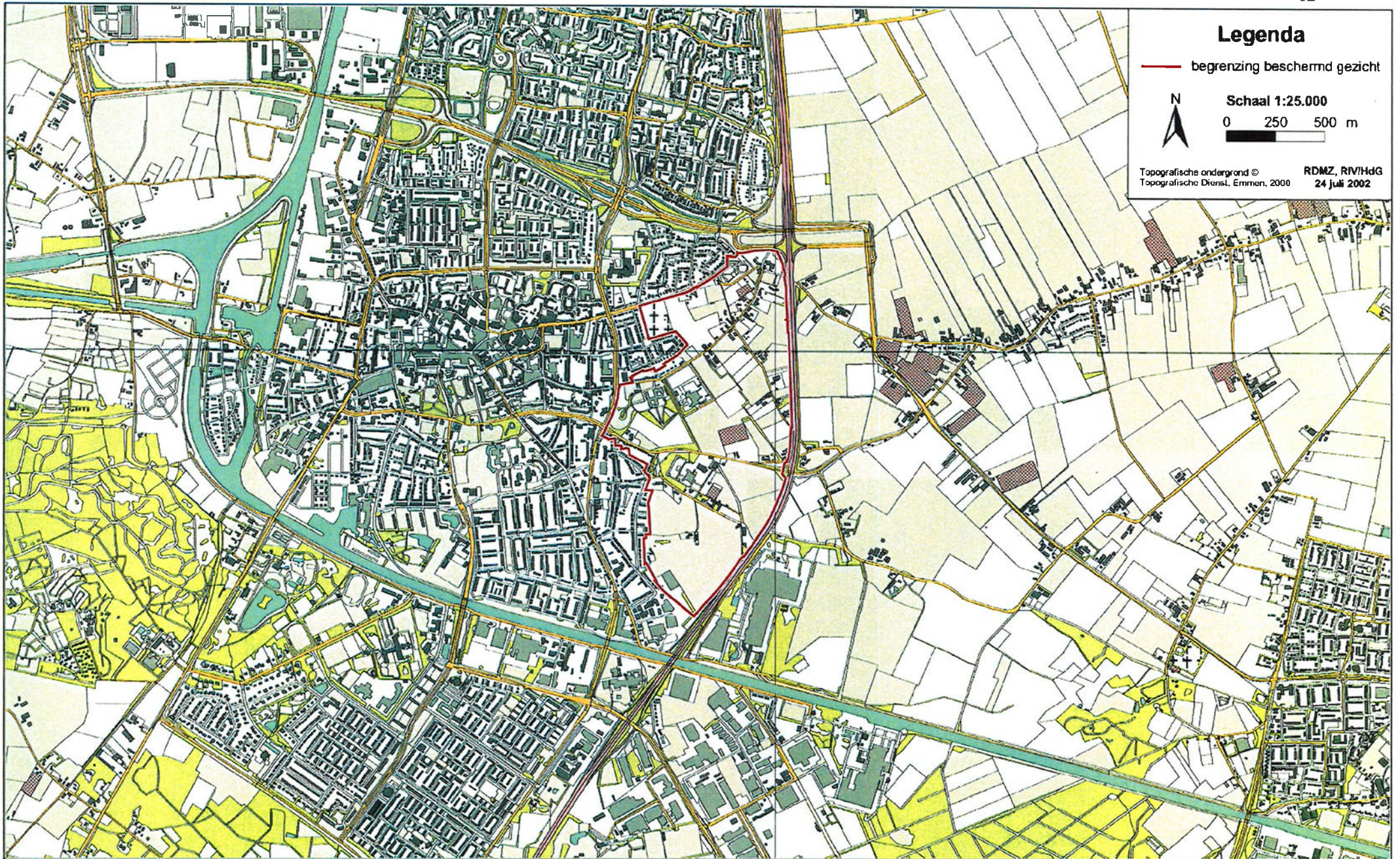
1. Kaart en opmeting van het Sint Catharinaklooster, voorheen de Blauwe Camer uit 1650

2. Situatie 1905

3. Situatie 1941

4. Situatie 2000

5. De drie complexen waaraan de Heilige Driehoek zijn naam te danken heeft.
Boven: St.-Catharinedal; rechtsboven: de O.-L.-Vrouwe-abdij en
rechtsonder de St.-Paulusabdij